

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Сідей Олена Валеріївна

УДК 347.121.1

**ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ
ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ЗДОРОВ'Я**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
СИНЕГУБОВ Олег Васильович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
декан факультету № 6.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ВЕНЕДІКТОВА Ірина Валентинівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін;
кандидат юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений працівник освіти України
БОРИСОВА Валентина Іванівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного права № 1.

Захист відбудеться 30 червня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 30 травня 2017 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

К. В. Коваленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення здійснення та захисту прав і свобод людини є першочерговим обов'язком держави та запорукою розвитку правової системи України, розбудови громадянського суспільства. Серед усіх прав людини, що закріплені Конституцією України та міжнародно-правовими актами, особисті немайнові права посідають одне з найважливіших місць, а ефективна діяльність держави в цьому напрямку зумовлює рівень життя та цивілізованості нашої країни. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Незважаючи на те, що інститут особистих немайнових прав не є новим для цивілістичної науки, на жаль, сьогодні саме здоров'я як благо та як особисте немайнове право залишається найменш дослідженим у правовій науці. Цивільне законодавство не містить визначення поняття «здоров'я», незакріпленим залишається і «право фізичної особи на здоров'я». Разом з тим Цивільний кодекс України визначає ряд прав, що пов'язані зі здоров'ям, зокрема право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на інформацію про стан здоров'я, право на таємницю про стан здоров'я. Така позиція законодавства безпідставно обмежує обсяг повноважень фізичної особи щодо власного здоров'я, оскільки всі вони направлені лише на його охорону.

Дослідженню особистих немайнових прав людини взагалі та права на здоров'я зокрема, цивільно-правовому регулюванню, здійсненню та захисту присвячені праці таких учених, як: О. М. Бандурка, В. І. Борисова, І. В. Венедіктова, Н. О. Давидова, О. Р. Дашковська, О. С. Іоффе, Н. О. Коротка, Ю. А. Крук, М. М. Малєїна, О. С. Малєїн, О. О. Пунда, З. В. Ромовська, Н. В. Сажієнко, О. В. Синегубов, І. Я. Сенюта, С. О. Сліпченко, Р. О. Стефанчук, Г. П. Тимченко, С. І. Чернооченко. Особливої уваги заслуговують праці Л. В. Красицької «Право громадян України на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність» (1999 р.), С. Б. Булеци «Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках» (2005 р.), Т. В. Ліснічої «Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, свободу та особисту недоторканність)» (2007 р.).

Проте наразі залишається невизначеним цивільно-правовий механізм здійснення права фізичної особи на здоров'я та його захисту, оскільки більшість праць указаних учених стосувалися або дослідження особистих немайнових прав у цілому, або ж дослідження статички права фізичної особи на здоров'я. А відтак вбачається, що у цивільно-правовій доктрині відсутнє системне дослідження права фізичної особи на здоров'я. Залишаються нез'ясованими питання специфіки суб'єктного складу права на здоров'я, визначення поняття «здоров'я» як блага та як особистого немайнового права,

здійснення та захисту права на здоров'я. Саме тому дане дослідження є певним підґрунтям розвитку цивільно-правового аспекту прав людини та запорукою визначення напрямків забезпечення державою здійснення та захисту права фізичної особи на здоров'я. У зв'язку з цим тема пропонованого дослідження набирає актуальності, а також теоретичної та практичної цінності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до п.п. 2.2 та 2.3 Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, та п.п. 2.1, 2.2. та 2.5 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2).

Мета і задачі дослідження. Основною метою дослідження є теоретичне та практичне удосконалення цивільно-правового регулювання здійснення та захисту права фізичної особи на здоров'я. Досягнення поставленої мети обумовило постановку та необхідність вирішення таких основних задач:

- визначити цивільно-правове поняття «здоров'я» як блага, придатного для правозастосування;
- розкрити юридичну природу права фізичної особи на здоров'я, визначити його поняття та зміст;
- провести поділ особистих немайнових прав, що виникають у сфері права фізичної особи на здоров'я;
- виявити специфіку суб'єктного складу права на здоров'я;
- окреслити правовий механізм здійснення права фізичної особи на здоров'я;
- з'ясувати межі здійснення права фізичної особи на здоров'я та наявність його обмеження;
- окреслити існуючі на національному та міжнародному рівні гарантії здійснення права фізичної особи на здоров'я;
- розкрити поняття захисту права фізичної особи на здоров'я та визначити цивільно-правові форми захисту;
- визначити цивільно-правові способи захисту права фізичної особи на здоров'я;
- охарактеризувати міжнародну практику захисту права фізичної особи на здоров'я та можливості її застосування в національному законодавстві.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають під час здійснення та захисту фізичною особою права на здоров'я.

Предметом дослідження є здійснення та захист права фізичної особи на здоров'я.

Методи дослідження включають загальнонаукові та спеціально-правові методи пізнання. Застосування таких методів, завдяки системному підходу, дозволяє досліджувати проблеми комплексно, тобто як їх соціальний зміст, так і юридичну форму. Так, діалектичний метод пізнання дозволив усебічно дослідити об'єкт та предмет дисертаційного дослідження. Історико-правовий метод надав змогу дослідити такі поняття, як «здоров'я», «благо», «немайнове право» (підрозділи 1.1, 1.2). Серед загальнонаукових методів застосовувались також структурно-функціональний та системний, що дозволили з'ясувати місце права фізичної особи на здоров'я в системі юридичних прав людини (підрозділ 1.2). Порівняльно-правовий метод застосовувався для вивчення та аналізу права фізичної особи на здоров'я як явища природного та юридичного (підрозділ 1.2) Метод аналізу допоміг дослідити наявний цивільно-правовий механізм здійснення права фізичної особи на здоров'я та виявити існуючі межі, обмеження та гарантії його здійснення (підрозділи 2.1 – 2.3). Під час дослідження використовувались і спеціально-юридичні методи, а саме: метод тлумачення права, метод вивчення юридичної практики (підрозділи 3.1, 3.2), формально-юридичний (підрозділ 1.3). Метод синтезу дозволив поєднати міжнародні та національні правові норми щодо захисту права фізичної особи на здоров'я та визначити шляхи адаптації останніх до міжнародного законодавства (підрозділ 3.3).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертації становлять праці фахівців у галузі цивільного права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових наук, у тому числі зарубіжних дослідників. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, Цивільного кодексу України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які визначають здійснення та захист права фізичної особи на здоров'я. Інформаційною та емпіричною основою дослідження є узагальнення практичної діяльності, політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що дисертація є першим в українській науці цивільного права системним дослідженням теоретичних і практичних проблем здійснення та захисту особистого немайнового права фізичної особи на здоров'я. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

вперше:

– встановлено, що поняття «здоров'я» є комплексним та включає в себе фізичне, психічне та психологічне здоров'я людини і в разі юридичного захисту права на здоров'я та його цивільно-правового регулювання необхідно і слід використовувати саме ці поняття – фізичного, психічного, психологічного здоров'я, виділяючи їх як самостійні елементи здоров'я людини;

– зроблено висновок, що право на здоров'я є ширшим порівняно з правом на охорону здоров'я. Воно є універсальним та не повинно зводитись

лише до охоронної функції, а має ґрунтуватись на цілій системі як регулятивних, так і активних повноважень фізичної особи. Право на здоров'я слід визначати як особисте немайнове право фізичної особи щодо обладнання та використання здоров'я як особистого немайнового блага, що виражається у системі різного роду правомочностей, спрямованих на охорону, підтримку, захист, відновлення або навіть погіршення свого стану;

– обґрунтована необхідність закріплення права на здоров'я в Цивільному кодексі України;

– визначено види особистих немайнових прав, пов'язаних із правом на здоров'я, які поділяються на основні та похідні. Основними правами, що виникають у сфері права на здоров'я, є права, що формують найбільші групи суспільних відносин, що виникають під час здійснення права на здоров'я (право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на медичну інформацію). Інші права слід визначати як похідні особисті немайнові права у сфері права на здоров'я, оскільки вони виникають вже після або під час реалізації основних прав у цій сфері;

– встановлено, що здійснення права на здоров'я залежить від статусу, яким наділений суб'єкт даного права. Зокрема на статус суб'єкта даного права можуть впливати вікові ознаки, місце в соціумі, певні вади та особливі потреби, яких потребує людина. З огляду на це виділяється низка фізичних осіб – суб'єктів права на здоров'я, які мають свою специфіку при здійсненні даного права. До таких осіб можна віднести: дітей (малолітніх та неповнолітніх осіб); осіб з інвалідністю; осіб, які страждають на психічні розлади;

удосконалено:

– поняття «здоров'я» як особистого немайнового блага, яке слід тлумачити як фізичний, психічний та психологічний стан організму фізичної особи, який визначається якісними та кількісними медичними показниками;

– цивільно-правовий механізм здійснення права фізичної особи на здоров'я, що має свою специфіку, оскільки у своєму складі має два повноваження: можливість самостійно вчиняти дії (активна складова) та можливість вимагати вчинення дій або утримання від таких дій інших осіб (пасивна складова);

– положення щодо способів здійснення права фізичної особи на здоров'я, зокрема зроблено висновок, що воно знаходиться у стані постійного здійснення шляхом багаторазово повторюваних дій;

– способи захисту права фізичної особи на здоров'я, зокрема, враховуючи специфіку такого права, зроблено висновок, що не всі закріплені цивільним законодавством способи захисту можуть застосовуватися при захисті права на здоров'я;

– критерії визначення розміру відшкодування моральної шкоди, до яких слід відносити: психологічний стан здоров'я особи до та після порушення права; тривалість перебування особи у стресовому стані; соматичний стан здоров'я до та після порушення; вид правопорушення, яке стало причиною

моральних страждань; пропонується взяти до уваги можливість призначення судом судово-психологічної експертизи, яка б дозволила визначити ступінь завданої шкоди психічному та психологічному здоров'ю;

– твердження щодо закріплення на законодавчому рівні презумпції моральної шкоди, яка виражається в тому, що будь-яка особа, щодо якої вчинено неправомірне діяння, вже визнається такою, що зазнала моральної шкоди;

дістали подальшого розвитку:

– положення щодо прийняття Медичного кодексу України та Закону України «Про правовий статус пацієнтів в Україні», який би на законодавчому рівні закріпив правовий статус пацієнтів та медиків, їхні права та обов'язки;

– класифікація особистих немайнових прав, пов'язаних із правом на здоров'я, оскільки цивільним законодавством закріплена лише частина таких елементів, інші ж відображені в різних нормативно-правових актах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку дослідження права на здоров'я, механізму його здійснення та захисту, особливостей та специфіки його здійснення окремими суб'єктами;

– правотворчій сфері – з метою визначення напрямів удосконалення законодавства щодо правового регулювання права фізичної особи на здоров'я, правових гарантій його здійснення та захисту;

– правозастосовній сфері – в ході вироблення загальних рекомендацій щодо застосування правових норм, які закріплюють право на здоров'я фізичної особи, удосконалення діяльності органів та посадових осіб, на яких покладений обов'язок захисту та охорони права на здоров'я;

– навчальному процесі – під час удосконалення навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників тощо) і викладення низки тем у розрізі навчальних курсів цивільного права, а також спеціальних цивілістичних дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах: «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (Харків, 2016), «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (Харків, 2016), Круглий стіл, присвячений 68 річниці прийняття Загальної декларації прав людини (Київ, 2016), «Сучасні наукові інновації» (Київ, 2017).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 10 публікаціях, із яких п'ять наукових статей опубліковано в наукових фахових виданнях, одна стаття – у фаховому виданні іноземної держави, а також у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на 10 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 215 сторінок, з них основного тексту – 183 сторінки. Список використаних джерел налічує 312 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, задачі, методи, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну, теоретичну та емпіричну базу, вказано на зв'язок роботи з державними програмами, сформульовано основні теоретичні положення, що обумовлюють наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, окреслено конкретні форми їх апробації та впровадження в навчальний процес і практичну діяльність.

Розділ 1 «Загальні положення про право фізичної особи на здоров'я» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття здоров'я фізичної особи як об'єкта цивільних правовідносин»* здійснено аналіз існуючого на міжнародному та національному рівні поняття «здоров'я» як блага та особистого немайнового права. Встановлено, що здоров'я слід визначати особистим немайновим благом, що обумовлюється закріпленою позицією у законодавстві.

Враховуючи те, що здоров'я є поняттям багатозначним та складним, було проаналізовано його філософський, медичний та правовий аспекти. На підставі здійсненого аналізу з'ясовано, що, виступаючи об'єктом відповідних суспільних відносин, здоров'я повинно мати спеціально-правове поняття. При цьому зауважено, що поняття «здоров'я» не слід розглядати через категорію «благополуччя», як того вимагає Статут ВООЗ, оскільки дане поняття є непридатним для використання у сфері права, тому що має ідеалістичний характер. Здоров'я людини не є повністю детермінованим поняттям, що можна пояснити великою кількістю чинників, які впливають на стан здоров'я, та різноманітністю індивідуальних особливостей найбільш важливих показників життєдіяльності людини.

Запропоновано авторське визначення поняття «здоров'я»: фізичний, психічний та психологічний стан організму фізичної особи, який визначається якісними та кількісними медичними показниками. Визначення поняття «здоров'я» дає можливість розглядати його як особливий складний об'єкт суспільних відносин та як певну соціальну цінність, яка має певну юридичну природу. Крім того, завдяки цьому встановлюється, що здоров'я має цивільно-правову належність та є об'єктом цивільних прав.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та юридична природа права фізичної особи на здоров'я»* досліджено поняття та юридичну природу права фізичної особи на здоров'я, у зв'язку з чим встановлено, що термін «право на здоров'я» найбільше відповідає міжнародно-правовим актам та дає можливість

зрозуміти, що таке право передбачає низку умов, без яких здоров'я є неможливим.

Встановлено, що право на здоров'я належить до переліку особистих немайнових прав, не пов'язаних із майновими, оскільки здоров'я особи – це завжди особисте нематеріальне благо, яке становить основу життєдіяльності людини. Воно є невідчужуваним від особи і через це не може мати майнового характеру.

Зміст права на здоров'я становлять активні та пасивні повноваження. До активних повноважень слід відносити можливість володіння особистим немайновим благом здоров'я та можливість його використання. У свою чергу, пасивний аспект права на здоров'я полягає в забороні вчинення будь-яких дій, що порушують дане право або створюють перешкоди в його здійсненні.

Встановлено, що право на здоров'я слід визначати як особисте немайнове право фізичної особи щодо обладнання та використання здоров'я як особистого немайнового блага, що виражається у системі різного роду правомочностей, спрямованих на охорону, підтримку, захист, відновлення або навіть погіршення свого стану.

У підрозділі 1.3 «*Види особистих немайнових прав, пов'язаних із правом на здоров'я*» з'ясовано, що з огляду на особливість об'єкта права на здоров'я та багатогалузевий характер регулювання відносин, що виникають з приводу здоров'я, слід зазначити, що таке право є складним та визначається як система державних норм, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людини, охорону, захист та власне здійснення свого права.

Пропонується поділ особистих немайнових прав, пов'язаних із правом фізичної особи на здоров'я, на основні та похідні, що здійснюється на підставі простої більшості активних та пасивних повноважень фізичної особи, які реалізуються під час здійснення права на здоров'я.

Так, основними правами, що виникають у сфері права на здоров'я, є права, які формують найбільші групи суспільних відносин, що виникають під час здійснення права на здоров'я (право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на медичну інформацію). Детально розглянуто та охарактеризовано кожне з цих прав.

Інші права слід визначати як похідні особисті немайнові права у сфері права на здоров'я, оскільки вони виникають вже після або під час реалізації основних прав у цій сфері.

У підрозділі 1.4 «*Суб'єктний склад права фізичної особи на здоров'я та його специфіка*» встановлено, що суб'єктом права на здоров'я є фізична особа. Разом з тим зазначено, що особисті немайнові права фізичної особи – це права, які належать кожній особі незалежно від її юридичного зв'язку з якоюсь державою (громадянства), правоздатності, дієздатності, віку, статі або інших факторів. Ці права належать кожній особі на тій підставі, що вона є людиною. Вони є природними правами, тобто не дарованими чи наданими людині волею держави, а такими, що належать їй в силу самого факту її буття. Як наслідок, людина не може бути позбавлена цих прав та не може

сама від них відмовитися. Більше того, добровільна відмова від цього невідчужуваного права не припиняє його, а будь-який правочин, спрямований на це, є недійсним.

З'ясовано, що на практиці здійснення права на здоров'я залежить від статусу, яким наділений суб'єкт даного права. Зокрема, на статус суб'єкта даного права можуть впливати вікові ознаки, місце в соціумі, певні вади та особливі потреби, яких потребує людина. З огляду на це можна виділити низку фізичних осіб – суб'єктів права на здоров'я, які мають свою специфіку при здійсненні даного права. До таких осіб можна віднести: дітей (малолітніх та неповнолітніх осіб); осіб з інвалідністю; осіб, які страждають на психічні розлади.

На підставі характеристики правового статусу вказаних осіб визначено, що специфічна поведінка осіб, які страждають на психічні розлади, осіб з інвалідністю, дітей та ставлення суспільства до таких осіб спричиняють порушення їх права на здоров'я та в деяких випадках труднощі у його реалізації. Відповідно специфіка таких суб'єктів права на здоров'я потребує і особливих форм та способів реалізації та захисту такого права.

Розділ 2 «Правові засади здійснення права фізичної особи на здоров'я» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Здійснення суб'єктивного цивільного права фізичної особи на здоров'я»* окреслено правовий механізм реалізації права фізичної особи на здоров'я. Встановлено, що право на здоров'я можна віднести до права абсолютного, тобто до такого виду прав, які охороняються від усіх інших цивільно-правових суб'єктів, що підпорядковуються існуючому правовому режиму. Абсолютне право породжує абсолютний обов'язок. Їх суть визначається в утриманні від порушення абсолютного права, а у разі такого порушення суб'єкт покладає на себе обов'язки з відшкодування збитків, яких він завдав. У свою чергу, при реалізації потерпілою особою наданого їй права на захист порушених особистих немайнових благ від правопорушника виникають відносні правовідносини.

Зроблено висновок, що суб'єкт права на здоров'я (фізична особа) здійснює самостійний вибір цілей у суспільних правовідносинах, способів та засобів їх реалізації. Водночас важливим є те, що в ході здійснення права на здоров'я фізична особа вчиняє юридично значущі дії (самостійно або через інших осіб), тим самим перетворює об'єктивне право (норми) у суб'єктивне право (права та обов'язки).

У підрозділі 2.2 *«Обмеження права фізичної особи на здоров'я та межі його здійснення»* встановлено, що під межами здійснення права потрібно розуміти встановлені цивільним законодавством або правочином зміст та обсяг повноважень особи, які вона має право реалізовувати під час здійснення того чи іншого права.

Зазначено, що межі здійснення суб'єктивного цивільного права не виступають обмеженням цих прав. Вони є певною гарантією принципу рівності кожної людини у своїх правах – усім повинна надаватись рівна

можливість для здійснення своїх прав. Разом з тим межі здійснення права не можуть повністю виключити окремі правомочності, вони лише стримують осіб у здійсненні свого права, стримують у часі, місці, просторі та за деякими іншими ознаками. Відзначено, що єдиною межею щодо здійснення фізичною особою права на здоров'я є стан, при якому виникає загроза життю фізичної особи.

Обмеження здійснення суб'єктивного цивільного права – це поведінка осіб та владних органів, яка направлена на позбавлення фізичної особи здійснювати своє суб'єктивне право повною мірою. Обмеження права на здоров'я виникає при необхідній обороні, крайній необхідності чи затриманні злочинця. Разом з тим до обмеження права на здоров'я можна віднести медичне освідчування та госпіталізацію, примусовий медичний огляд.

У підрозділі 2.3 «Гарантії здійснення права фізичної особи на здоров'я» досліджені існуючі міжнародно-правові та національні гарантії здійснення права на здоров'я, що класифікуються на юридичні гарантії (закріплені в чинній Конституції України та поточному законодавстві); інституційні (ті, що забезпечуються через спеціалізовані державні органи); міжнародно-правові (закріплені в міжнародно-правових актах).

Указано, що найбільш важливими є юридичні гарантії, що створюють фундаментальну базу для захисту суб'єктивних прав, оскільки вони забезпечені засобами правового впливу. Під юридичними гарантіями здійснення права на здоров'я слід розуміти систему юридичних умов, яка направлена на забезпечення здійснення цього права, та закріплені нормами права завдання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо охорони, захисту та відновлення в разі порушення права на здоров'я.

Наголошено, що всі перелічені гарантії, що закріплені як у нашій країні, так і на міжнародному рівні, тільки тоді будуть повною мірою забезпечувати здійснення права на здоров'я та взагалі існування такого права, коли відповідатимуть на практиці наступним умовам: 1) наявність у законодавстві норм, що регулюють право фізичної особи на здоров'я; 2) створення умов та можливості для ведення здорового способу життя; 3) фізично, економічно та інформаційно доступне медичне обслуговування, що відповідає принципу недискримінації та конфіденційності; 4) якість товарів та послуг, що мають безпосередній вплив на здоров'я людини.

Розділ 3 «Цивільно-правовий захист права фізичної особи на здоров'я» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Поняття права на захист та форми захисту права фізичної особи на здоров'я» з'ясовано, що правова природа захисту суб'єктивного права сьогодні не має однозначного тлумачення, оскільки існують різні наукові позиції щодо визначення та співвідношення категорій та інститутів охорони та захисту. Встановлено, що поняття «охорона» та «захист» є різними. Охорона права існує до порушення того чи іншого права, тобто її слід розуміти як систему заходів правового характеру, як державних, так і громадських, що забезпечують фізичним особам своїх прав, свобод та

законних інтересів шляхом встановлення контролю та профілактики їх додержання.

Право на захист виникає в той момент, коли мова йде про потребу в припиненні неправомірних дій та відновлення порушених прав. Право на захист дозволяє фізичній особі використовувати надані їй матеріально-правові можливості в установленій законом процесуальній формі.

Визначено, що право на захист права фізичної особи на здоров'я – це встановлена законодавством можливість, яка застосовується у випадку порушення такого особистого немайнового права, його оспорювання або невизнання. Право на захист – це самостійне суб'єктивне право, що виражається у можливості фізичної особи застосовувати спеціальні способи та засоби правового характеру. Захист права – це одна із форм його забезпечення, що включає цілий механізм, направлений на зупинення порушення та поновлення права, ліквідацію перешкод, що заважають його здійсненню, та притягнення до відповідальності винних осіб.

Захист особистого немайнового права на здоров'я відбувається в трьох передбачених законом формах: 1) юрисдикційна (звернення за захистом права до органів судової влади); 2) спеціальна (звернення за захистом до органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій); 3) неюрисдикційна (застосування засобів та способів самозахисту свого права).

У підрозділі 3.2 «Цивільно-правові способи захисту права на здоров'я фізичної особи» здійснена детальна характеристика кожного зі способів захисту права, встановлених законодавством, та можливості їх застосування до захисту саме права фізичної особи на здоров'я. На підставі цього встановлено, що оскільки об'єкт права на здоров'я є особистим немайновим невід'ємним благом, яке не підлягає відновленню, то не всі встановлені законом способи можна використовувати для захисту права на здоров'я.

У ході розгляду відшкодування моральної шкоди, спричиненої внаслідок порушення права на здоров'я, наголошено, що в законодавстві до сьогодні не встановлено чітких критеріїв визначення розміру такої шкоди. Зазначено, що само по собі відшкодування моральної шкоди є способом захисту права на здоров'я, незалежно від того, якими подіями він спричинений. Оскільки поняття «здоров'я» включає в себе як фізичну (соматичну) складову, так і психічну та психологічну, то душевні страждання та переживання вже є порушенням психологічного здоров'я людини, яке потребує окремого лікування. У зв'язку з цим пропонується закріплення презумпції моральної шкоди.

Способи захисту особистих немайнових прав, зокрема права на здоров'я, слід класифікувати таким чином: а) способи щодо припинення та попередження порушення або невизнання особистого немайнового права; б) способи щодо відновлення порушених прав; в) способи щодо відшкодування майнової та немайнової шкоди.

У підрозділі 3.3 «Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо захисту права фізичної особи на здоров'я», встановлено, що з

огляду на те, що практика Європейського суду з прав людини офіційно визнана в Україні джерелом права та її рішення є обов'язковими до виконання, захист права фізичної особи на здоров'я не може існувати без застосування такої практики. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини обумовив висновок, що суд не розглядає порушення безпосередньо права на здоров'я, а розглядає у контексті ряду інших прав, а саме: захист від тортур та жорстокого поводження, відсутність медичної допомоги, доступу до знеболюючих та замісної терапії, а також неякісну медичну допомогу, що призводить до фізичного болю та сильних страждань. Порушення прав людини у галузі права на здоров'я можуть також розглядатися у контексті таких прав, як право на особисту недоторканність, право на приватне життя, а також захисту від будь-якої дискримінації, у тому числі за ознакою здоров'я.

Європейський механізм захисту права на здоров'я та визначені ним стандарти є основою, до якої повинні прагнути всі держави, зокрема Україна. Приведення національних норм захисту права на здоров'я до норм міжнародних є запорукою ефективного розвитку держави. За сучасних політичних та економічних умов, які переживає наша країна, значення діяльності системи охорони здоров'я та захисту права на здоров'я набуває неабиякої значущості. За цих умов здоров'я населення потребує ефективного державного управління та регулювання і повинно бути спрямовано на досягнення найвищого рівня фізичного, психологічного та психічного здоров'я.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо здійснення аналізу права на здоров'я, визначення його поняття як блага та як особистого немайнового права, дослідження та вдосконалення правових засад здійснення та цивільно-правового захисту права на здоров'я фізичної особи. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Зауважено, що здоров'я, виступаючи об'єктом відповідних суспільних відносин, повинно мати спеціально-правове поняття. Здоров'я людини не є повністю детермінованим поняттям, що можна пояснити великою кількістю чинників, які впливають на стан здоров'я, та різноманітністю індивідуальних особливостей найбільш важливих показників життєдіяльності людини.

2. Встановлено, що, незважаючи на поділ науковцями здоров'я на індивідуальне та суспільне, цивільному праву притаманний розгляд саме індивідуального здоров'я, здоров'я фізичної особи, оскільки воно має приватноправовий характер. Суспільне здоров'я характеризується демографічними показниками народжуваності, смертності, захворюваності тощо та є категорією публічного права; його забезпечення повинно відбуватись з урахуванням державного інтересу.

3. Визначено, що, незважаючи на розгалужену та доволі чітку систему здоров'я, слід все ж таки зазначити, що для розгляду категорії «здоров'я» у правовому полі важливим є не розгляд здоров'я через ідеальну категорію, а розгляд через систему кількісних і якісних показників, що можуть підлягати оцінюванню.

4. Встановлено, що поняття «здоров'я» є комплексним та включає в себе фізичне, психічне та психологічне здоров'я людини. У разі юридичного захисту права на здоров'я та його цивільно-правового регулювання необхідно і слід використовувати саме ці поняття – фізичного, психічного, психологічного здоров'я, виділяючи їх як самостійні елементи здоров'я людини. Поняття «здоров'я», як особисте немайнове благо, слід тлумачити як фізичний, психічний та психологічний стан організму фізичної особи, який визначається якісними та кількісними медичними показниками. Здоров'я особи – це завжди особисте нематеріальне благо, яке становить основу життєдіяльності людини. Воно є невідчужуваним від особи і в силу цього не може мати майнового характеру. При цьому право на здоров'я не може бути обумовлено майновими інтересами його носія.

5. З'ясовано, що психічне здоров'я розуміють як ознаку, що впливає на правовий статус людини, її дієздатність. Важливо розуміти, що поняття психічного здоров'я є все ж таки структурною складовою поняття здоров'я, та у даному випадку повинно тлумачитись як стан особи, що забезпечує саморегуляцію психофізичних функцій організму та виражається у здатності усвідомлювати свої дії, адекватної форми поведінки.

6. Запропоновано визначати право на здоров'я як особисте немайнове право фізичної особи щодо обладання та використання, як особистого немайнового блага, що виражається у системі різного роду правомочностей, спрямованих на охорону, підтримку, захист, відновлення або навіть погіршення свого стану. Право на здоров'я є динамічним, оскільки постійно та безперервно реалізується. Термін «право на здоров'я» найбільше відповідає міжнародно-правовим актам та дає можливість зрозуміти, що таке право передбачає низку умов, без яких здоров'я є неможливим.

7. Встановлено, що зміст права на здоров'я становлять активні та пасивні повноваження. До активних повноважень слід відносити можливість володіння особистим немайновим благом здоров'я та можливість його використання. У свою чергу, пасивний аспект права на здоров'я полягає в забороні вчинення будь-яких дій, що порушують дане право або створюють перешкоди в його здійсненні.

8. Доведено, що здійснення права на здоров'я залежить від статусу, яким наділений суб'єкт даного права. Зокрема, на статус суб'єкта даного права можуть впливати вікові ознаки, місце в соціумі, певні вади та особливі потреби, необхідні людині. З огляду на це можна виділити низку фізичних осіб – суб'єктів права на здоров'я, які мають свою специфіку при здійсненні даного права. До таких осіб можна віднести: дітей (малолітніх та

неповнолітніх осіб); осіб з інвалідністю; осіб, які страждають на психічні розлади.

9. Зауважено, що з огляду на особливість об'єкта права на здоров'я та багатогалузевий характер регулювання відносин слід зазначити, що таке право є складним та визначається як система державних норм, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людини, охорону, захист та власне здійснення свого права.

10. Встановлено, що особисті немайнові права, пов'язані з правом на здоров'я, поділяються на основні та похідні. Основними правами, що виникають у сфері права на здоров'я, є права, що формують найбільші групи суспільних відносин, що виникають під час здійснення права на здоров'я (право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на медичну інформацію). Інші права слід визначати як похідні особисті немайнові права у сфері права на здоров'я, оскільки вони виникають вже після або під час реалізації основних прав у цій сфері.

11. Запропоновано розуміти право на інформацію про стан свого здоров'я як право фізичної особи на отримання повної, достовірної, своєчасної інформації щодо стану свого здоров'я в доступній для неї формі, відомості про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, інформацію, яка міститься в історії хвороби та інших відповідних медичних документах.

12. Визначено, право на охорону здоров'я – це особисте право особи на збереження, підтримання та розвиток своїх фізіологічних, психологічних та психічних функцій організму шляхом здійснення певних активних правомочностей самостійно або через уповноважені організації.

13. Запропоновано поняття права на таємницю про стан свого здоров'я, яке слід тлумачити як особисте немайнове право, що передбачає можливість фізичної особи та обов'язок інших осіб не розголошувати відомості про стан свого здоров'я. Зміст права фізичної особи на таємницю про стан свого здоров'я становить можливість поширювати інформацію про стан свого здоров'я лише особам, яких вона самостійно визначає, та відповідно вимагати не розголошувати таку інформацію іншим особам.

14. З'ясовано, що право на здоров'я фізичної особи, як особисте немайнове право, з огляду на свою абсолютність заперечує встановлення законодавством меж, проте, у свою чергу, воно може обмежуватись унаслідок здійснення іншими особами свого суб'єктивного права, що має на меті забезпечувати верховенство права та захист права людини.

15. Встановлено, що право на захист права фізичної особи на здоров'я – це встановлена законодавством можливість, яка застосовується у випадку порушення такого особистого немайнового права, його оспорювання або невизнання. Право на захист – це самостійне суб'єктивне право, що виражається в можливості фізичної особи застосовувати спеціальні способи та засоби правового характеру.

16. Зазначено, що захист особистого немайнового права на здоров'я відбувається в трьох передбачених законом формах: 1) юрисдикційна (звернення за захистом права до органів судової влади); 2) спеціальна (звернення за захистом до органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій); 3) неюрисдикційна (застосування засобів та способів самозахисту свого права).

17. Запропоновано способи захисту особистих немайнових прав, зокрема права на здоров'я, класифікувати таким чином: а) способи щодо припинення та попередження порушення або невизнання особистого немайнового права; б) способи щодо відновлення порушених прав; в) способи щодо відшкодування майнової та немайнової шкоди.

18. Наголошено, що європейський механізм захисту права на здоров'я та визначені ним стандарти є основою, до якої повинні прагнути всі держави, зокрема Україна. Приведення національних норм захисту права на здоров'я до норм міжнародних є запорукою ефективного розвитку держави. За сучасних політичних та економічних умов, які переживає наша країна, значення діяльності системи охорони здоров'я та захисту права на здоров'я набуває неабиякої значущості. За цих умов здоров'я населення потребує ефективного державного управління та регулювання і повинно бути спрямовано на досягнення найвищого рівня фізичного та психічного здоров'я.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Сідей О. В. Поняття здоров'я як особистого немайнового блага фізичної особи / О. В. Сідей // Наше право. – 2016. – № 1. – С. 58–61.

2. Сідей О. В. Цивільно-правовий режим права на здоров'я фізичної особи / О. В. Сідей // Право.ua. – 2016. – № 1. – С. 139–140.

3. Сідей Е. В. Конституционные гарантии осуществления права на здоровье / Е. В. Сидей // Верховенство права. – 2016. – № 2. – С. 20–23.

4. Сідей О. В. Здійснення суб'єктивного цивільного права на здоров'я фізичної особи / О. В. Сідей // Форум права. – № 3. – 2016. – С. 235–239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index_2016_3_43.pdf.

5. Сідей О. В. Захист права на здоров'я на Європейському та національному рівнях / О. В. Сідей // Публічне право. – 2016. – № 3 (23). – С. 72–76.

6. Сідей О. В. Цивільно-правове регулювання права на інформацію про стан здоров'я та права на лікарську таємницю / О. В. Сідей // Європейські перспективи. – 2017. – № 1. – С. 135–140.

7. Сідей О. В. Європейський досвід захисту права на здоров'я / О. В. Сідей // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2016 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 303–307.

8. Сідей О. В. До поняття та змісту права фізичної особи на здоров'я / О. В. Сідей // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2016 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 219–224.

9. Сідей О. В. Загальна декларація прав людини як гарантія реалізації права на здоров'я фізичної особи / О. В. Сідей // Матеріали круглого столу, присвяченого 68 річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 9 груд. 2016 р.). – К. : ДНДІ МВС України, 2016. – С. 344–346.

10. Сідей О. В. Форми захисту права на здоров'я фізичної особи / О. В. Сідей // Сучасні наукові інновації (частина II) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 лют. 2017 р.). – К. : МЦНД, 2017. – С. 70–72.

АНОТАЦІЯ

Сідей О. В. Здійснення та захист права фізичної особи на здоров'я. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2017.

Дисертація присвячена системному дослідженню здійснення та захисту права фізичної особи на здоров'я. Основною метою дослідження є теоретичне та практичне удосконалення цивільно-правового регулювання здійснення та захисту права фізичної особи на здоров'я.

Наведено авторське визначення поняття «здоров'я». Досліджено поняття та юридичну природу права фізичної особи на здоров'я, розкрито його зміст. Виявлено специфіку суб'єктного складу права на здоров'я. Окреслено правовий механізм реалізації права фізичної особи на здоров'я. Виявлено межі здійснення права на здоров'я та наявність його обмеження. Визначено цивільно-правові способи захисту права фізичної особи на здоров'я.

Ключові слова: особисті немайнові права, право на здоров'я, здійснення права на здоров'я, захист права на здоров'я, благо.

АННОТАЦИЯ

Сидей Е. В. Осуществление и защита права физического лица на здоровье. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2017.

Диссертация посвящена системному исследованию осуществления и защиты права физического лица на здоровье, которое проведено на основе анализа отечественных и зарубежных научных, научно-публицистических

источников и действующего национального и международного законодательства. Основной целью исследования является теоретическое и практическое совершенствование гражданско-правового регулирования осуществления и защиты права физического лица на здоровье. Предложено авторское определение понятия «здоровье», которое пригодно для правоприменения, и которое следует толковать как физическое, психическое и психологическое состояние организма физического лица, определяемое качественными и количественными медицинскими показателями. Исследованы понятие и юридическая природа права физического лица на здоровье, раскрыто его содержание.

На основе анализа правовых понятий, предлагаемых учеными и законодательством, как национального, так и международного уровня, предложено авторское понятие права на здоровье, под которым следует понимать личное неимущественное право физического лица относительно обладания и использования его как личного неимущественного блага, что выражается в системе различного рода правомочий, направленных на охрану, поддержку, защиту, восстановление или даже ухудшение своего состояния. Обоснована необходимость закрепления права на здоровье в Гражданском кодексе Украины, предложен проект такой гражданско-правовой нормы.

Установлено, что личные неимущественные права, связанные с правом на здоровье, делятся на основные и производные. Основными правами, возникающими в сфере права на здоровье, являются права, которые формируют крупнейшие группы общественных отношений, возникающих при осуществлении права на здоровье (право на охрану здоровья, право на медицинскую помощь, право на медицинскую информацию). Иные права следует определять как производные личные неимущественные права в сфере права на здоровье, поскольку они возникают уже после или во время реализации основных прав в этой сфере. Предлагаются авторские понятия права на охрану здоровья, права на информацию о состоянии здоровья, права на тайну о состоянии здоровья. Определен правовой механизм реализации права физического лица на здоровье. Отмечено, что содержание права на здоровье составляют активные и пассивные полномочия. К активным полномочиям следует относить возможность обладания личным неимущественным благом здоровья и возможность его использования. В свою очередь, пассивный аспект права на здоровье заключается в запрете совершения каких-либо действий, нарушающих данное право или создающих помехи в его осуществлении.

Выявлены пределы осуществления права на здоровье и наличие его ограничения. Установлено, что право на здоровье является абсолютным, а поэтому не имеет установленных законом пределов осуществления. Исследованы существующие на национальном и международном уровне гарантии осуществления права на здоровье, определены их виды. Раскрыто понятие защиты права на здоровье как возможности, которая применяется в случае нарушения такого личного неимущественного права, его оспаривания

или непризнания, осуществлена классификация его форм на юрисдикционные, специальные, неюрисдикционные. Отмечено, что право на защиту – это самостоятельное субъективное право, которое выражается в возможности физического лица применять специальные способы и средства правового характера.

Определены гражданско-правовые способы защиты права физического лица на здоровье. Способы защиты личных неимущественных прав, в том числе и права на здоровье, предложено классифицировать следующим образом: способы по прекращению и предупреждению нарушения или непризнания личного неимущественного права; способы по восстановлению нарушенных прав; способы по возмещению имущественного и неимущественного вреда. Исследованы международные нормы защиты права на здоровье и практика Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: личные неимущественные права, право на здоровье, осуществление права на здоровье, защита права на здоровье, благо.

SUMMARY

Sidei E. V. Realization and protection of the individual's right to health. – *On the manuscript.*

Thesis for Candidate's degree in Juridical Sciences, specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2017.

The dissertation is devoted to the investigation of the systematic realization and protection of individual rights to health. The main purpose of the study is theoretical and practical improvement of the civil-legal regulation of realization and protection of individual rights to health.

It was defined by the author that the concept of "health" is suitable for enforcement. The concept and the legal nature of the rights of individual health were investigated, disclosed its content was disclosed. The specific subject composition right to health was revealed. The limits of the right to health and the availability of its limitations were revealed. The concept of the right to health and the classification of its forms were investigated. The ways of protection of the civil rights of the individual health were explored.

Key words: personal non-property rights, the right to health, the implementation of a right to health, the protection of the right to health, goods.

Підписано до друку 25.05.2017. Папір офсетний. Друк цифровий.
Формат 60×90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано у друкарні ФОП Тарасенко В. П.
Свідоцтво № 24800170000043751 від 21.02.2002 р.
61124, м. Харків, вул. Зерова 6/267.
Тел./факс: (0572) 52-82-11